

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Ірина Бриндзя, Людмила Слободян, Мирон Цайтлер, Неля Кучманич

СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Навчальний посібник

**SUSTAINABLE
DEVELOPMENT**

Дрогобич
2021

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 14 від 25.11.2021 р.)

Рецензенти:

Монастирська Світлана Семенівна, кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та хімії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Сеньків Віктор Миколайович, кандидат технічних наук, доцент кафедри екології та географії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Бриндзя Ірина, Слободян Людмила, Цайтлер Мирон, Кучманіч Неля

С 75 **СТАЛИЙ РОЗВИТОК** : навчальний посібник. Дрогобич :
Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2021. 32 с.

Навчальний посібник «Сталий розвиток» написаний для підготовки фахівців першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти, здобувачів післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки різних спеціальностей. Він є складовою частиною курсу «Стратегія сталого розвитку», який читається на спеціальностях 101 Екологія та 014 Середня освіта (Географія). У ньому вміщено відомості про принципи та цілі стратегії сталого розвитку, історію виникнення та формування цієї концепції, про особливості її впровадження в Україні загалом та окремих регіонах, індикатори сталого розвитку, інтеграцію засад сталого розвитку у шкільному курсі вивчення природничих дисциплін. Посібник призначений для викладачів і студентів-екологів, студентів-географів, студентів-біологів, фахівців-екологів різного профілю. Він може бути корисним для вчителів біології, екології, старшокласників, учнів ліцеїв, гімназій.

Бібліографія – 21 назва.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО.....	4
ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СТАЛИЙ РОЗВИТОК».....	5
ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	6
СТАЛИЙ РОЗВИТОК У СВІТЛІ КОНФЕРЕНЦІЙ ООН.....	9
ІНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	12
ПРИНЦИПИ, ЦІННОСТІ ТА ПІДХОДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	12
ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДО 2030 РОКУ.....	13
ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	16
УКРАЇНА І СТАЛИЙ РОЗВИТОК.....	17
ПРАКТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	19
ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ.....	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК.....	30
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	30

ВСТУПНЕ СЛОВО

Концепція сталого розвитку може стати дієвим інструментом на шляху пошуку ідеології реформування української економіки та суспільства. Як глобальна стратегія гармонізації людини і довкілля, сталий розвиток вперше був втілений у документі «Порядок денний на 21 століття» (Agenda 21, 1992 р.). Низка країн світу, які з 1992 року почали реформувати економіку на засадах сталого розвитку, довели її ефективність для довкілля та господарства: Німеччина, Швейцарія, Голландія, Бельгія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Японія та інші. Україна ще з 1992 року зобов'язалася втілювати стратегію сталого розвитку, однак впровадження її засад відбувалося неефективно [1].

У 2015 році стратегія сталого розвитку отримує нову «енергію життя». Після попередніх невдач та не виправданих сподівань на шляху реалізації цілей сталого розвитку, у глобальному масштабі світова громадськість не знаходить іншої альтернативи взаємодії суспільства і природи. Тому Генеральна Асамблея ООН затверджує новий «Порядок денний для сталого розвитку до 2030 р.» [12].

Після революції гідності Україна отримала новий шанс приєднатися до цивілізаційних цінностей міжнародного співтовариства у рамках Організації об'єднаних націй, асоціації з Європейським Союзом, партнерства з НАТО. Саме стратегія сталого розвитку є ідеологічною основою їхньої діяльності.

Сталий розвиток передбачає не лише зміну світоглядних установок, але й впровадження нових практик господарювання у промисловості, енергетиці, комунальній сфері, сільському господарстві, включаючи збереження електроенергії, тепла, води, біорізноманіття, використання нетрадиційної енергії, рециклінг відходів тощо.

Сьогодні сталий розвиток дедалі активніше входить в українське суспільство. Засади та цінності сталого розвитку інтегруються в українську економіку, природоохоронне управління, систему освіти, враховуються при децентралізації. Водночас, сталий розвиток поки що невідомий широкому загалу українського суспільства [4].

Мета цього посібника – надати читачеві основні відомості про засади сталого розвитку, привернути увагу громадськості до актуальності його положень для нашого суспільства.

Посібник буде корисним для вчителів, студентів, службовців місцевого самоврядування та державної влади, широкого загалу.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СТАЛИЙ РОЗВИТОК»

Сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, при якому задоволення потреб нинішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливість майбутніх поколінь задовільняти свої потреби.

«...територія є несталою, якщо її населення використовує ресурси швидше, ніж вони можуть відновлюватися, якщо на цій території утворюється більше відходів, ніж та їх кількість, що може бути утилізована природним шляхом або використана для інших потреб людини» [7].

Сталий розвиток передбачає взаємоузгодження (гармонізацію) трьох складових життя людини – економічного, соціального, екологічного.

Тобто, природне середовище має забезпечувати такий економічний та соціальний розвиток, який не буде загрожувати довкіллю[8].

Термін «сталий розвиток» є перекладом англійського словосполучення «*Sustainable Development*» і не достатньо точно відображає значення його оригіналу. Тому, часто можна зустріти такі його відповідники – стійкий, екологічно стійкий, гармонійний, збалансований, стабільний, природовідповідний розвиток [1].

Передумови виникнення ідеї сталого розвитку [14]

Екологічні загрози: зміна клімату, руйнування озонового шару, кислотні опади, накопичення у ґрунтах токсичних речовин, збіднення біорізноманіття, забруднення радіонуклідами.

Соціально-економічні передумови: вичерпання ресурсів, зростання чисельності населення, бідність і нерівномірний розподіл природних багатств.

Інтерпретації сталого розвитку

На сьогодні сталий розвиток є багатозначним і багатогранним поняттям і має різні інтерпретації:

- **Філософська** – інтерпретація сталого розвитку як необхідного історичного етапу еволюції соціуму, який відображає епоху нової людини, співзвучного з ідеєю ноосфери за В. І. Вернадським;
- **парадигмальна** – сталий розвиток розглядається як нова ідеологія (парадигма) взаємин людини і природи;
- **екологічна** – жорстка адаптація процесу розвитку до його екологічних обмежень;
- **соціальна** – місце соціуму у біосфері, його роль у використанні природних ресурсів, їх збереженні та однакового доступу до них;
- **економічна** – перебудова діючих моделей природокористування на нові, екологічно орієнтовані економічні інновації;
- **культурно-футуристична** – розвиток через виховання екологічної культури, формування культури природи як цінності цивілізації;
- **геополітична** – демілітаризація та зменшення військових конфронтацій як факторів деградації довкілля та втрат життя і здоров'я людей;
- **прикладна** – розробка та впровадження практик сталого розвитку.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

50–60 рр. XX століття. Зародження ідеї сталого розвитку розпочинається з пошуку моделі розв'язання екологічних проблем людства, які проявляються на нашій планеті з 50–60-х рр. XX ст. Друга половина XX ст. проходить під егідою науково-технічної революції та загострення глобальних проблем людства, які зумовлені експоненціальним збільшенням чисельності населення на Землі, вичерпуванням природних ресурсів, забрудненням довкілля, поширенням нових захворювань. Поряд з безпрецедентним

зростанням рівня споживання ресурсів, підвищенням якості життя та комфорту людей, у природі починають виявлятися небачені досі проблеми – зміни клімату, кислотні опади, руйнування озонового екрану, деградація ґрунтів, забруднення Світового океану [2].

1969 р. Вперше, на міжнародному рівні, про екологічні проблеми людства було проголошено на Генеральній Асамблеї ООН. Генеральний Секретар ООН У. Тан наголосив, що взаємопов'язані явища демографічної лавини, вичерпування природних ресурсів і забруднення довкілля є загрозою глобальної екологічної катастрофи. Історична доповідь У. Тана – це зразок першого системного підходу до проблеми людини і природи. З цього часу екологічна проблема розглядається з позиції настійної вимоги слідувати законам природи і враховувати обмеження, які накладають ці закони. Відтоді міжнародна увага до проблем довкілля невпинно зростає [5].

1972 р. З'являється відома доповідь Римського клубу «Межі зростання», яка змальовує доволі песимістичний прогноз майбутнього людства у ХХІ ст. за умови збереження його екстенсивного розвитку. Згідно моделі «Межі зростання» подальше стрімке збільшення населення на планеті, виснаження природних ресурсів, зменшення продовольства, забруднення довкілля стануть причинами глобального колапсу популяції людини на планеті у другій половині ХХІ ст. (Рис. 1). Уникнення катастрофи можливе за умови впровадження якісно нової філософії взаємин людини і природи.

У цьому ж році у Стокгольмі відбувається Конференція ООН, що вперше присвячується екологічним проблемам, які на той час мають чіткий деструктивний прояв: глобальне потепління, кислотні опади, руйнування озонового екрану. Завданням конференції був пошук шляхів розв'язання поставлених проблем [5].

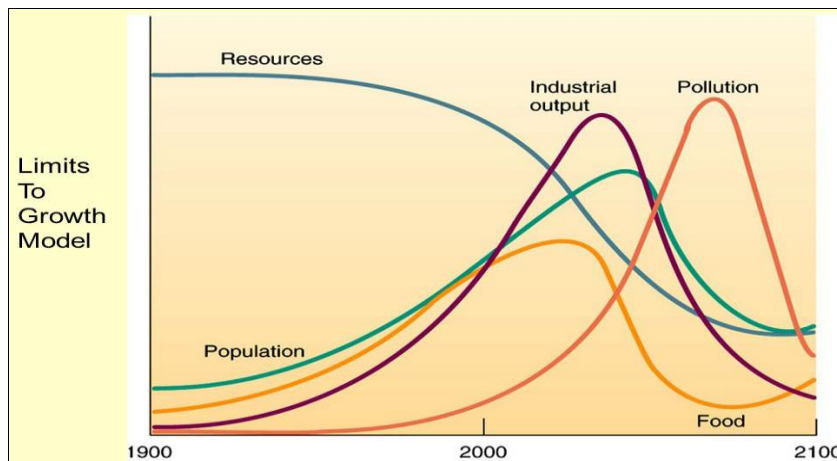

Рисунок 1 – Графічна модель концепції «Межі росту»

1973 р. Вийшла у світ міжнародна Програма ООН з довкілля (*UNEP, United Nations Environment Programme*), створена на виконання рішень Стокгольмської конференції ООН з довкілля (1972) і рішення Генасамблеї ООН (1973). Програма спрямована на розв'язання найгостріших екологічних проблем: опустелювання, деградації ґрунтів, погіршення якості і зменшення кількості прісних вод, забруднення Світового океану[20].

1980р. Американськими вченими підготовлена доповідь «Стратегія збереження світу». У ній вперше вжито термін «сталий розвиток». Автором терміну була Єва Бальфур.

1983 р. Створюється Міжнародна комісія з довкілля та розвитку при ООН, завдання якої – пошук довгострокових стратегій у сфері охорони навколишнього середовища.

1986 р. Аварія на Чорнобильській АЕС пришвидшує процеси екологізації та стає поштовхом впровадження засад сталого розвитку. Це катастрофа планетарного масштабу, що з новою силою привертає увагу світової громадськості до проблем довкілля [15].

1987 р. Прем'єр-міністр Норвегії Гро Харлем Брутланд на комісії ООН з довкілля й розвитку виголосила відому доповідь «Наше спільне майбутнє». У ній вперше розкрито зміст нового поняття «сталий розвиток»: «сталим» почали називати такий розвиток суспільства, що задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої життєві потреби. Доповідь висунула завдання «примирити»

навколишнє середовище й розвиток сучасного світового співтовариства [2].

90-і роки ХХ століття. Інтерес до сталого розвитку невпинно зростає. На зламі тисячоліть людство опиняється у стані очікування невідомого перед настанням третього тисячоліття. З'являються не лише нові філософські течії та наукові прогнози, але й численні релігійні пророцтва про наближення кінця світу, глобальної катастрофи, «ядерної зими» тощо. У цей особливий час відчуття невідомості, яке «витало у повітрі», а також екологічні загрози та соціально-економічні передумови створили добрий ґрунт для «приживання» концепції сталого розвитку [12].

2000–2010 рр. Інтерес до сталого розвитку дещо зменшується. Лише невелика кількість країн почали впроваджувати взяті зобов'язання. З'являються скептики сталого розвитку, які ставлять під сумнів життєздатність та можливість впровадження стратегії сталого розвитку у глобальному масштабі [13].

2010–2020 рр. Продовжують наростати та загострюватися глобальні екологічні негаразди. Світове співтовариство вкотре приходить до висновку, що альтернативи сталому розвитку немає. Конференція ООН у вересні 2015 р. приймає новий «Порядок денний до 2030 року» та затверджує 17 глобальних цілей сталого розвитку [12].

СТАЛИЙ РОЗВИТОК У СВІТЛІ КОНФЕРЕНЦІЙ ООН

Сталому розвитку були присвячені спеціальні конференції ООН: Ріо-92 (1992 р.), Ріо+5 (1997 р.), Ріо+10 (2002 р.), Ріо+20 (2012 р.), 2015 р.

Ріо-92 (червень, 1992 р., м. Ріо-де-Жанейро). Масштабна конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку, на якій вперше прийнято міжнародні документи зі сталого розвитку. Ця конференція відома як саміт «Планета Земля» або «Загальнопланетарний саміт» (РІО-92). На ній були присутні

керівники понад 180 країн світу і 17 тис. активістів, які представляли неурядові кола з усього світу (Україну представляв Голова Верховної Ради І. Плющ). Жодна міжнародна зустріч керівників країн світу за всю історію людства не збирала таку кількість перших осіб держав. На саміті задекларовано принципи стійкого екологічно безпечного розвитку та прийнято два історичних документи: *«Декларація у справі природного середовища і розвитку» (Декларація Ріо)* і *«Глобальна програма дій – Порядок денний на ХХІ століття» («Agenda-21»)*. У цих документах зроблено спробу задовольнити потреби людей і країн через визначення загальних цілей як у сфері екології, так і в сфері економічного і соціального розвитку. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» засвідчує встановлення глобального партнерства країн світу задля досягнення сталого розвитку.

Одночасно, на конференції було домовлено про те, що кожні п'ять років керівники країн зустрічатимуться на аналогічному саміті для розгляду результатів та досягнень взятих зобов'язань [12].

Pіo+5 (червень, 1997 р., м. Ріо-де-Жанейро). Чергова сесія Генасамблеї ООН, на якій розглянуто досягнення країн та їхніх урядів, міжнародних агенцій, громадськості з виконання «Порядку денного на ХХІ століття» за п'ять років, узагальнено набутий досвід і поставлено нові завдання. Ухвалено документ «Програма дій з подальшого впровадження Порядку денного на ХХІ століття».

Pіo+10 (вересень, 2002 р., м. Йоганнесбург). Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку. Розглянуто досягнення країн за зобов'язаннями 1992 і 1997 рр., оцінено успіхи на шляху до сталого розвитку. Найкращі результати продемонстрували: Японія, Австрія, Німеччина, Швейцарія, Нідерланди, Норвегія, Швеція. Прийнято Йоганезбурзьку декларацію. Загалом інтерес до заходу і теми сталого розвитку послабився [14].

Pіo+20 (червень, 2012 р., м. Ріо-де-Жанейро). Основні цілі конференції: 1) оцінка успіхів та виправлення недоліків під час виконання урядами зобов'язань; 2) підтримка сталого розвитку на політичному рівні; 3) розгляд нових і невідкладних проблем, що

виникають. Основні напрями конференції: 1) «зелена економіка» у контексті сталого розвитку та подолання бідності; 2) інституційні рамки сталого розвитку; 3) ядерна безпека. Прийнято документ «Майбутнє, якого ми прагнемо» [4].

2015 р. (вересень, 2015 р., м. Нью Йорк). Відновлення інтересу до сталого розвитку, до якого включають також питання безпеки. Особлива увага до проблем України у зв'язку з військовою агресією Росії. Схвалено 17 Глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року та прийнято резолюцію Генасамблеї **ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний розвитку у галузі сталого розвитку на період до 2030 року»**. Одночасно ЮНЕСКО приймає документ «**Освіта для сталого розвитку 2030**». Як продовження заходів ООН, відбувається також кліматична конференція (листопад-грудень, 2015р., м. Париж) [12].

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення терміну «сталий розвиток» і проаналізуйте його значення.
2. Коли і де був офіційно проголошений принцип сталого розвитку? Як цей документ називався?
3. Яка, на вашу думку, головна проблема переходу суспільства до сталого розвитку?
4. Які, на вашу думку, передумови виникнення ідеї сталого розвитку, були пріоритетними?
5. Яка мета і завдання стратегії сталого розвитку?
6. Назвіть основні принципи стратегії сталого розвитку?
7. Проаналізуйте значення доповіді Римського клубу «Межі зростання» для розвитку концепції сталого розвитку. Охарактеризуйте конвенції Ріо-де-Жанейро.
8. Чому ці конвенції називаються основними у Стратегії сталого розвитку?

ІНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Індикатори сталого розвитку – це показники, які використовуються для оцінки якості життя людей, стану їх здоров'я, а також стану довкілля, оцінки впливу людської діяльності на нього і здоров'я людей.

Є три групи індикаторів сталого розвитку [6]:

- соціальні;
- економічні;
- екологічні.

1. Соціальні індикатори: боротьба з бідністю; демографічна динаміка і стан; поліпшення освіти, поінформованості та виховання суспільства; захист здоров'я людей; поліпшення розвитку поселень.

2. Економічні індикатори: міжнародна кооперація для прискорення сталого розвитку і, пов'язана з цим, місцева політика; зміна характеристик споживання; фінансові ресурси і механізми; екологічні інновації й технології.

3. Група екологічних індикаторів: збереження водних ресурсів і забезпеченість ними; захист морів і прибережних територій; комплексний підхід до планування і раціонального використання земельних ресурсів; раціональне управління вразливими екосистемами, боротьба з опустелюванням і посухами; стале сільське господарство і розвиток сільських районів; збереження лісів та біорізноманіття; екологічно безпечне використання біотехнологій; захист атмосфери; управління твердими відходами і стічними водами; екологічно безпечне управління радіоактивними і токсичними відходами [14].

ПРИНЦИПИ, ЦІННОСТІ ТА ПІДХОДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ [7]

✓ *Закони Б. Коммонера:* «Природа знає краще», «Усе пов'язано з усім», «Усе повинно десь подітись», «За все треба платити» (ніщо задарма не дається);

✓ *«Камінь спотикання – мої потреби»*. Поміркованість при споживанні та використанні ресурсів; розумна обмеженість потреб. *«Одвічним каменем спотикання взаємин людини і природи є потреби людини та безмежся потреб»* (Микола Бердяєв);

✓ *Акцент на місцеві ресурси;*

✓ *Ініціатива «знизу», а не диктат «зверху»*. *«Почни з себе»*. *«Мислити глобально – діяти локально»*;

✓ *Здатність громад до самоорганізації та соціальної мобілізації;*

✓ *Мій дім «ойкос»*.

Підходи до управління: екосистемний підхід, басейновий принцип, децентралізація.

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДО 2030 РОКУ

Ціль 1. Подолання бідності у всіх її формах та усюди.

Ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства.

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю.

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання упродовж всього життя для всіх.

Ціль 5. Розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток.

Ціль 6. Забезпечення санітарії та раціонального використання водних ресурсів.

Ціль 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії.

Ціль 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.

Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації.

Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними.

Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості та екологічній стійкості міст і населених пунктів.

Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва [12].

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний розвитку у галузі сталого розвитку на період до 2030 року»
(25 вересня 2015 року, A/RES/70/1)

Ціль 13. Вживання невідкладних заходів щодо боротьби зі змінами клімату та їх наслідками.

Ціль 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.

Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню; раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття.

Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях.

Ціль 17. Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку [14].

Питання для самоконтролю

1. Що означає термін «індикатор»? Назвіть основні вимоги до індикаторів сталого розвитку.
2. Які екологічні показники сталого розвитку ви знаєте?
3. Яке призначення економічних показників сталого розвитку?
4. За якими показниками можна оцінити соціальне середовище?
5. Які основні принципи сталого розвитку?
6. Які принципи формують екологічну рівновагу?
7. Проаналізуйте основні підходи до управління.
8. У чому полягає суть концепції ООН про сталий розвиток людства?
9. Що таке Концепція сталого розвитку?
10. Назвіть та охарактеризуйте цілі стратегії сталого розвитку.

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Освіта є передумовою та водночас пріоритетним засобом досягнення сталого розвитку [10].

Саме освітньо-виховні, просвітницькі, інформаційні інструменти відіграють ключову роль.

Параграф 36.3. Агенди 21 зазначає: «Освіта має вирішальне значення для сприяння сталому розвитку... Вона також має вирішальне значення для забезпечення поінформованості з питань екології та етики, формування цінностей і підходів, розвитку навичок і заохочення поведінки, яка відповідає сталому розвитку...»[11].

Основні документи у сфері освіти для сталого розвитку [19]

- Платформа для дій «Освіта-2030» (документ ЮНЕСКО, у якому зазначається, що «освіта є серцевиною Порядку денного для сталого розвитку до 2030 року і суттєвою для успіху всіх цілей сталого розвитку»);
- Підсумковий документ Конференції ООН зі сталого розвитку «Майбутнє, якого ми хочемо» («Ріо+20», 2012 р.);
- Добровільні зобов'язання України на саміті «Ріо+20» щодо екологізації освіти (Greening of Education: Ukraine's Contribution);
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Ціль 1. Підвищення рівня суспільної екологічної свідомості «Освіта – основний інструмент реалізації національної екологічної політики»;
- Національна доповідь України «Освіта для сталого розвитку»;
- Рішення Колегії МОН «Про екологізацію вищої освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку» від 27.11.2015 р. Протокол № 10/5–4;

- Освітня платформа «Нова школа».

Компетенція НУШ [9]:

Екологічна грамотність і здорове життя. Уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках **сталого розвитку**, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

Наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» – це формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства [11].

УКРАЇНА І СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Україна засвідчила свою відданість ідеї сталого розвитку, приєдналася до міжнародних зобов'язань та підтвердила національним законодавством. Україна була представлена на всіх міжнародних конференціях ООН зі сталого розвитку [18].

Україна прагне позбутися негативної практики господарювання, яка не враховувала потреби збереження довкілля, в якій домінували гірничо-видобувні галузі, ресурсо- та енергоємні підприємства, сировинна орієнтація експорту. Це призвело до виснаження довкілля, послабило здатність екосистем відновлюватися, поглибило кризу в

економіці, створило загрозу для життя і здоров'я людей, біорізноманіття [13].

Основні пріоритети України на шляху до сталого розвитку:

✓ *Зміна індивідуальної та колективної свідомості українців – «Від революції мас до революції в серці» [3]*

Будь-яка глобальна проблема обов'язково має «індивідуальний вимір». Гасло «*Почни з себе*» є особливо актуальним для досягнення сталого розвитку. Це гасло є актуальним і для сучасної України в перехідний період економіки. Радянська система вихлостила у людей поняття особистої участі та особистої відповідальності. Планова радянська економіка, тотальний контроль та диктат зверху не залишали людині можливості брати на себе особисту ініціативність та відповідальність. Розвинуте суспільство – це вільні і відповідальні за свої дії індивіди.

✓ *Децентралізація і сталий розвиток – мій дім «ойкос» [7, 17]*

Територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень. Агенда 21 ставить вагомий акцент на місцевий рівень. У розділі 7 написано про «Сприяння сталому розвитку населених пунктів».

Децентралізація в Україні створює сприятливі умови для сталого розвитку. Утворення осередків громадянського суспільства та різних форм об'єднань громадян забезпечують так званий процес «активність знизу». Саме на місцевому базовому рівні взаємини громади і конкретного природного довкілля найтісніше переплітаються та відображені в економічних потребах, культурних і духовних традиціях, інших зв'язках.

Рідна земля – це щось більше, ніж просто територія проживання. У розділі 26.1. Агенди 21 зазначено: «Зважаючи на взаємозв'язок між станом природного середовища, сталим розвитком і культурним, соціальним, економічним благополуччям корінних народів, необхідно сприяти підвищенню ролі корінних народів і місцевих громад, а також визнавати і посилювати цю роль».

✓ Соціальна мобілізація для сталого розвитку [4]

Соціальна мобілізація для сталого розвитку – це самоорганізація територіальної громади для розв’язання проблеми, використовуючи власні ресурси. Це включає і зміну способу мислення людей, які мають конкретну проблему, так, щоб вони об’єдналися, використали прихований потенціал для самодопомоги.

Соціальна мобілізація – це бажання та здатність працювати для власного благополуччя, а також для своїх сімей і громади. Це налагодження соціальних комунікацій і розкриття колективної сили.

ПРАКТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Практиками сталого розвитку є конкретні кроки та заходи, які спрямовані на зменшення навантаження на довкілля, економію енергії та ресурсів, гармонізацію економічної, соціальної та екологічної сфер [4].

Приклади практик сталого розвитку галузями [3, 21]

Енергетика

- використання енергії сонця, вітру, води, геосередовища.

за

Комунальна сфера

- сортування та рециклінг побутових відходів;
- термомодернізація будівель;
- забір і використання дощової води;
- екологічне озеленення;
- заміна живих і пластикових новорічних ялинок на композиції з гілок хвойних рослин.

Сільське господарство

- виробництво біогумусу з органічних відходів;
- безоранкове землеробство;
- біологічне землеробство.

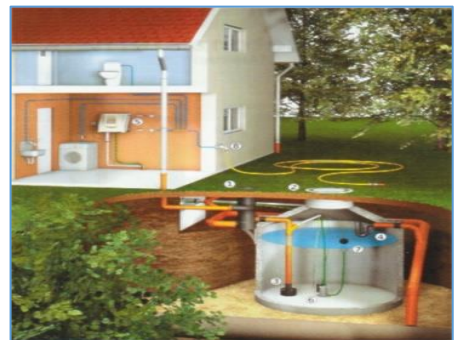

Транспорт

- електрокари, велосипеди.

Державне та місцеве управління

- децентралізація;
- екосистемний підхід;
- басейновий принцип;
- проекти енергозбереження та ресурсозбереження, охорона біорізноманіття;
- екологічне виховання і просвітництво.

Питання для самоконтролю

1. Вкажіть основні принципи та підходи до освіти для сталого розвитку.
2. Які етапи реалізації стратегії сталого розвитку в освіті?
3. Які особливості формування концепції екологічної освіти в Україні?
4. Наведіть принципи державної політики України в галузі екології освіти.
5. Розкрийте суть понять екологічної культури.

6. Які основні положення Концепції сталого розвитку населених пунктів України?
7. Яка роль Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат? У переході України до сталого розвитку?
8. Як законодавство України відображає питання сталого розвитку?
9. Які позитивні зрушення у розв'язанні проблем сталого розвитку в Україні?
10. Наведіть приклади практик упровадження сталого розвитку України.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Період виникнення ідей сталого розвитку:

- а) початок ХІХ століття;
- б) після закінчення Першої світової війни;
- в) кінець ХХ століття;
- г) серед зазначених відповідей немає правильних.

2. Виберіть правильне визначення «сталого розвитку суспільства»:

- а) стійкий розвиток соціально-економічної бази суспільства;
- б) стабільність економічного зростання;
- в) збалансованість економічного, екологічного та соціального компонентів розвитку;
- г) підвищення рівня матеріального добробуту населення.

3. Чому концепція сталого розвитку є актуальною?

- а) сталий розвиток стосується усіх людей;
- б) сталий розвиток стосується усіх сфер людського життя;
- в) сталий розвиток є альтернативою нинішньому незбалансованому розвитку;
- г) усі відповіді правильні.

4. Виберіть правильне визначення «сталого розвитку суспільства»:

- а) розвиток, при якому людство має жити на відсотки з приросту природних ресурсів;
- б) розвиток, при якому ріст не перевищує несучої здатності навколишнього середовища;
- в) поліпшення життя людей в умовах стійкості біосфери;
- г) система соціально-економічного розвитку, за якої досягається задоволення життєвих потреб тільки нинішнього покоління;
- д) розвиток, при якому гарантується забезпечення потреб майбутніх поколінь.

5. Документ, який характеризує сталий розвиток «Порядок денний на XXI століття» було прийнято на конференції:

- а) Всесвітній зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 р.;
- б) конференції ООН з навколишнього середовища в Стокгольмі в 1972 р.;
- в) конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р.;
- г) усі відповіді неправильні.

6. Що прописано в «Порядку денному на XXI століття»?:

- а) характеризуються три сфери, які є взаємозалежними та взаємодоповнюючими складовими сталого розвитку, а саме економічна, соціальна та екологічна;
- б) загальні принципи й рекомендації щодо збереження природного середовища та природно-ресурсного потенціалу;
- в) рекомендації щодо пріоритетів та подальших дій впровадження стратегії сталого розвитку;
- г) загальні принципи й рекомендації щодо збалансованого розв'язання соціально-економічних завдань і збереження природного середовища та природно-ресурсного потенціалу.

7. Який стратегічний документ, що стосується сталого розвитку було прийнято в Ріо-де-Жанейро?

- а) концепцію стратегії сталого розвитку;
- б) поправки до «Порядку денного на XXI століття»;
- в) набір індикаторів сталого розвитку;
- г) стратегію сталого розвитку;
- д) порядок денний на XXI століття.

8. Які сфери виділяють при розв'язанні проблем сталого розвитку?

- а) екологічна, економічна та соціальна;
- б) соціальна, економічна та культурна;

- в) екологічна та соціальна;
- г) економічна та соціальна.

9. Що таке «Місцевий порядок денний на XXI століття»?

- а) план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на рівні регіону;
- б) план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні;
- в) план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на рівні держави;
- г) план дій, спрямованих на досягнення сталого розвитку на основі партнерства між соціальними групами населення.

10. Коли і де були прийняті Цілі розвитку тисячоліття?

- а) на спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН в 1997 р.;
- б) на Всесвітній зустрічі в Йоганнесбурзі в 2002 р.;
- в) на конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 р.;
- г) на Саміті тисячоліття в 2000 р.

11. До соціальних цілей сталого розвитку належать:

- а) подолання бідності, подолання голоду, захист екосистем суші;
- б) збереження морських ресурсів, скорочення нерівності, гендерна рівність;
- в) якісна освіта, міцне здоров'я і благополуччя, подолання голоду;
- г) чиста вода та належні санітарні умови, промисловість, інновації та інфраструктура, пом'якшення наслідків зміни клімату.

12. До економічних цілей сталого розвитку належать:

- а) подолання бідності, гідна праця та економічне зростання, промисловість, інновації та інфраструктура;
- б) збереження морських ресурсів, скорочення нерівності, якісна освіта;
- в) міцне здоров'я і благополуччя, подолання голоду, відповідальне споживання та виробництво;

г) чиста вода та належні санітарні умови, промисловість, інновації та інфраструктура, пом'якшення наслідків зміни клімату.

13. До екологічних цілей сталого розвитку належать:

а) сталий розвиток міст та спільнот, подолання голоду, скорочення нерівності;

б) збереження морських ресурсів, захист екосистем суші, пом'якшення наслідків зміни клімату;

в) міцне здоров'я і благополуччя, чиста вода та належні санітарні умови, партнерство заради стійкого розвитку;

г) промисловість, інновації та інфраструктура, доступна та чиста енергія, якісна освіта.

14. Індикатори сталого розвитку – це:

а) показники, що чисельно відображають соціально-економічні та інші явища і процеси;

б) певні напрями, за якими здійснюється аналіз сталого розвитку;

в) система ознак, що дають змогу оцінити стан екосистеми;

г) певні доступні для спостереження та вимірювання характеристики, нормативи і умови, які дають можливість робити висновки про стан та зміни сталого розвитку.

15. До соціальних індикаторів належать такі показники розвитку суспільства:

а) здоров'я людей та фізичне виховання, рівень освіти, демографічний розвиток, політична свідомість, відпочинок і культура людей, стан інфраструктури;

б) якість повітря, біорізноманіття, якість води, кількість води й радіаційна та екологічна безпека, викиди в атмосферу, участь в екологічних проєктах;

в) валовий національний продукт, транспортна інфраструктура, міжнародне торгівельне співробітництво, малий бізнес, споживчий ринок, наукова діяльність, рівень інноваційності та інвестиційні можливості;

г) транспортна інфраструктура, міжнародне торгівельне співробітництво, рівень освіти, демографічний розвиток, рівень інноваційності та інвестиційні можливості.

16. До економічних індикаторів належать такі показники розвитку суспільства:

а) здоров'я людей та фізичне виховання, рівень освіти, демографічний розвиток, політична свідомість, відпочинок і культура людей, стан інфраструктури;

б) якість повітря, біорізноманіття, якість води, кількість води й радіаційна та екологічна безпека, викиди в атмосферу, участь в екологічних проєктах;

в) валовий національний продукт, транспортна інфраструктура, міжнародне торгівельне співробітництво, малий бізнес, споживчий ринок, наукова діяльність, рівень інноваційності та інвестиційні можливості;

г) транспортна інфраструктура, міжнародне торгівельне співробітництво, рівень освіти, демографічний розвиток, рівень інноваційності та інвестиційні можливості.

17. До екологічних індикаторів належать такі показники розвитку суспільства:

а) здоров'я людей та фізичне виховання, рівень освіти, демографічний розвиток, політична свідомість, відпочинок і культура людей, стан інфраструктури;

б) якість повітря, біорізноманіття, якість води, кількість води й радіаційна та екологічна безпека, викиди в атмосферу, участь в екологічних проєктах;

в) валовий національний продукт, транспортна інфраструктура, міжнародне торгівельне співробітництво, малий бізнес, споживчий ринок, наукова діяльність, рівень інноваційності та інвестиційні можливості;

г) транспортна інфраструктура, міжнародне торгівельне співробітництво, рівень освіти, демографічний розвиток, рівень інноваційності та інвестиційні можливості.

18. Які показники суспільного розвитку формують Індекс людського розвитку?

- а) якість довкілля, соціальне забезпечення населення, рівень освіти;
- б) тривалість життя, рівень освіченості;
- в) ВВП, тривалість життя, рівень освіченості;
- г) доходи населення, рівень захворюваності;
- д) ВВП, рівень захворюваності, забезпеченість житлом.

19. Що таке моніторинг сталого розвитку?

- а) спостереження за впровадженням стратегічних напрямів стійкого розвитку;
- б) спостереження, контроль та прогнозування соціально-економічної системи;
- в) система спостереження, оцінювання і прогнозування стану соціальної, економічної, екологічної ситуації, які є в країні;
- г) прогнозування стану соціальної, економічної, екологічної ситуації, які є в країні.

20. Що є основною метою моніторингу сталого розвитку?

- а) розробка стратегічного плану стійкого розвитку;
- б) поєднання динамічного економічного розвитку з наданням рівних можливостей кожному члену суспільства за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів;
- в) забезпечення органів управління об'єктивною, повною, своєчасною інформацією про стан усіх сфер;
- г) виокремлення антропогенних складових змін, що відбуваються в соціально-економічно-екологічній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вольвач Ф., Дробноход М., Дюканов В. Стійкий екологічно безпечний розвиток і Україна : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 104 с.
2. Горбатенко В. Римський клуб і організація трансдисциплінарних проєктів з довгострокового прогнозування глобальних проблем. *Політичний менеджмент*, 2012. №3. С. 52–64.
3. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» № 2818-VI від 21 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*, 2011. N 26. С. 218.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 28/97-ВР від 21 грудня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*, 1997. N24. С. 170.
5. Згуровський М. З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: аналіз за даними 2005 р. Київ : НТУ «КПІ», 2006. 84 с.
6. Кононенко О. Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку : навчально-методичний посібник. Київ : ДП «Прінтсервіс», 2016. 109 с.
7. Концепція сталого розвитку населених пунктів. Постанова Верховної Ради України від 24. 12. 1999 р. № 1359-XIV.
8. Лук'янін В. О. Екологічний менеджмент в системі управління збалансованим розвитком : монографія. Суми : ВТД «Університетська книга», 2002. 314 с.
9. Нова українська школа : poradnik для вчителя / за заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
10. Підліснюк В., Рудик І., Кириленко В., Вишенська І., Маслюківська О. Сталий розвиток суспільства : роль освіти. Путівник. Київ : Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. 88 с.
11. Пометун О. І. Підготувавчителів до викладання питань сталого розвитку : навчально-методичні матеріали для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти : посібник. Київ : Педагогічна думка, 2015. 120 с.
12. Програма дій «Порядок денний на XXI століття». Інтелсфера, 2000. 360 с.
13. Проєкт Закону України «Про Державну програму збереження біорізноманіття України на 2005–2025 роки». URL : http://www.sukraine.kharkov.ua/bio_zu.html.
14. Садовенко А. П., Масловська Л. Ц., Серєда В. І., Тимочко Т. В. Сталий розвиток суспільства : навч. посібник. Київ, 2011. 392 с.

15. Солодкий В. Д., Шутак Г. Д., Сівак В. К. Карпатська конвенція і розвиток заповідної справи на Буковині : монографія. Чернівці : Зелена Буковина, 2009. 128 с.
16. Солодкий В. Д., Шутак Г. Д., Сівак В. К. Роль Карпатської конвенції в удосконаленні управління природоохоронною діяльністю регіону : монографія. Чернівці : Зелена Буковина, 2009. 240 с.
17. Сталій людський розвиток місцевих громад : наукові праці ВНЗ-партнерів Проекту ЄС / ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя, 2015. 464 с.
18. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України. *Вісник НАН України*, 2002. № 2. С. 16–26
19. Туниця Ю. Ю., Адамовський М. Г., Борис М. М., Краєвський С. Н. Екологізація освіти як ключовий фактор підготовки фахівців для сталого розвитку. *Науковий вісник НЛТУ*, 2015. Вип. 25. 10. С. 348–356.
20. Якимчук А. Ю. Сталій розвиток через призму управління збереженням біорізноманіття. *Механізми державного управління. Вісник НАДУ*, 2013. № 4. С. 96–101.
21. Zeitler Myron, Kyuzymkiv Lubomyr. Die Schlüsselfragen für die Umsetzung der nachhaltigen Entwicklung in der ukrainischen Gemeinde (Drohobytsches Ballungsgebiet– als Beispiel). *Acta Carpathica* 23. Rzeszow, 2013. S. 153–159.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

«Межі зростання»	7
«Порядок денний на ХХІ ст.»	9
«Стратегія збереження світу»	7
Децентралізація	15
Екологічні загрози	5
Екологічні індикатори	10
Економічні індикатори	10
Індикатори сталого розвитку	10
Освітня платформа «Нова школа»	14
Платформа для дій	13
Практики сталого розвитку	16
Соціальна мобілізація	15
Соціальні індикатори	10
Сталий розвиток	5

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Бальфур Є.	7
Бердяєв М.	11
Брутланд Г. Х.	8
Коммонер Б.	11
Плющ І.	9
Тан У.	6

Навчальне видання

Ірина Бриндзя, Людмила Слободян, Мирон Цайтлер, Неля Кучманіч

СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Навчальний посібник

**Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка**

**Головний редактор
Ірина Невмержицька**

**Технічний редактор
Наталія Кізима**

**Коректор
Уляна Куцик**

Здано до набору 29.11. 2021 р. Підписано до друку 08.12.2021 р. Формат 60x90/16. Папір офсетний. Гарнітура Times. Наклад 50 прим. Ум. друк. арк. 2,00. Зам.92.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. І. Франка, 24. к. 42.